

אין אדם אוסר דבר שאינו שלו רק כשתלוי במחשבה

במשנה בכלאים (פ"ז מ"ד) שנינו: המסכך גפנו על גבי תבואתו של חברו, הרי זה קידש וחייב באחריותו, דברי רבי מאיר. רבי יוסי ורבי שמעון אומרים, אין אדם אוסר דבר שאינו שלו.

משנה זו מובאת גם בגמרא במסכת יבמות (פג.:-), שם מקשים התוספות (פג: ד"ה אין) על דעתם של רבי יוסי ורבי שמעון שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו: מאי שנא מנותן נבלה או חלב בתבשיל של חברו, שנאסר. ויישבו התוספות בשם ר"י, שלא נאמרה סברא זו שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו, אלא בדבר התלוי במחשבה, שאין אדם יכול במחשבתו לאסור דבר של חברו, וכגון המבואר בגמרא במסכת חולין (מ.). במשתחוה לבהמת חברו שאינו אוסרה, כיון שדבר זה תלוי במחשבה לקבוע שבהמתו תהיה עבודה זרה - וזוהו אמרינן שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו. משא"כ בנתינת נבלה או חלב בתבשיל חברו, שם אין האיסור מחמת מחשבה כלשהי, אלא עצם התערבות הנבלה או החלב בתבשיל היא האוסרת, ולכן אף כששם בתבשיל של חברו - נאסר התבשיל.

וממילא, מוסיפים התוספות שה"ה לענין כלאים, יש להוכיח שאין מציאות התערובת אוסרת, כי אם המחשבה. שהרי שנינו במשנה בכלאים (פ"ה מ"ו) שהרואה ירק בתוך כרמו, ואומר: כשאגיע אלקטנו - אפילו הוסיף מאתים מותר. אבל אם אומר: לאכשחזור אלקטנו, אסור. וטעם החילוק שכשאומר 'כשאגיע אלקטנו' אינו מתעצל ומתייאש מעקירת הכלאים, משא"כ כשאומר 'לאכשחזור אלקטנו' הרי שעתה מתייאש ומתעצל הוא מעקירתו. הרי מבואר להדיא שאף שמצד עצם התערובת אין כל חילוק בדבריו - כיון שסוף סוף הוסיפו הכלאים יותר מאחד ממאתים [- שיעור ביטול כלאים] - מכל מקום, האיסור תלוי במחשבתו. וכיון שאיסור כלאים תלוי במחשבה, לכן אומרים גם כלפי כלאים 'אין אדם אוסר דבר שאינו שלו'.

קושיית הר"ש מדין עושה מלאכה בפרת חטאת ויישוב החתם סופר

את יסוד התוספות מביא גם הר"ש בכלאים (פ"ז מ"ה) בשם 'יש מחלקים', אך הוא דוחה את דבריהם וכותב שלא יתכן לומר כך. שהרי בגמרא בגיטין (נג.). איתא: העושה מלאכה במי חטאת ובפרת חטאת פטור מדיני אדם וחייב דיני שמים, הרי מבואר להדיא שבמלאכה זו אוסר הוא את החטאת ואת הפרה אף שאינה שלו. ומאידיך יש להוכיח שפסול פרת חטאת תלוי אף הוא במחשבה, שכן שנינו בברייתא (ב"מ ל.): הכניסה לרבקה ודשה כשירה, דהיינו שאם הכניס עגל לרבקה [- כלי שמחבר כמה בהמות זו לזו] ואגב אורחא דש העגל אינו נפסל בכך כיון שלא ניחא ליה בדישה זו. הרי, שאף שבמציאות נעשה בו מלאכה, מכל מקום אינו נפסל כיון שלא כיוון לכך במחשבתו ומעתה, אם צדקו התוספות בסברתם, שבמקום שהפסול הוא במחשבה אין אדם אוסר דבר שאינו שלו - מדוע תפסל הפרה של זה בעשיית מלאכה ע"י חברו.

ומכח קושיא זו דחה הר"ש את סברת התוספות, ופירש באופן אחר את טעם הדין בעבודה זרה, בכלאים, ובפרה אדומה, שאומרים בהם 'אין אדם אוסר דבר שאינו שלו'. ולדבריו אין טעם הדין שווה בשניהם, אלא בעבודה זרה כיון שאינו שלו לאו שמיה תקרובת עבודה זרה, ואילו גבי כלאים ילפינן לה מגזירת הכתוב דכתיב 'לא תזרע' ובעינן שיהיה ניחא ליה כזרע ואין אדם נהנה ולא ניחא ליה בזריעה לאחרים. או שילפינן לה מקרא דכתיב 'כרמך' - ולא של אחרים. ובפרה אדומה נמי ילפינן לה מפסוקים מדכתיב גבי עגלה ערופה 'עבד' וקרינן 'עובד' ודרשינן מה עבד דניחא ליה אף עובד דניחא ליה [- שאפילו אם לא נעשה ממילא אוסר, אך בעינן שיהיה ניחא ליה], וילפינן פרה מעגלה בגזירה שוה, או שילמד סתום מן המפורש [- פרה שדין העבודה בה סתום, מעגלה שדינה מפורש].

וביישוב קושיית הר"ש על דעת התוספות כתב החתם סופר, שעיקר הקפידא בפרה אדומה ועגלה ערופה היא, שלא יעלה על הפרה או העגלה עול בשר ודם, ולכן כל שהפרה עושה לרצונה ללא רצון בשר ודם, חסר בשם 'עולה בשר ודם' ואינה נאסרת, משא"כ כשהאדם רוצה במלאכתה - שוב חשוב העול העולה עליה 'עול בשר ודם' ונאסרת. ומעתה אין זה שייך כלל לנידון התוספות, שהרי סברת התוספות היא שדבר התלוי במחשבה אין כח ביד אדם לקיים מחשבה זו ולאסור דבר של חברו, אמנם לגבי עול כיון שעיקר הקפידא שתהיה הפרה משועבדת לאדם ובכך הוויא עול בשר ודם - אם כן מה לי הוא מה לי חברו, סוף סוף משועבדת היא למעשה אדם והרי יש כאן עול בשר ודם.

ביאור רבי עקיבא איגר ביסוד פלוגת התוספות והר"ש

והנה גם לדעת הר"ש, הרי אין אדם אוסר דבר שאינו שלו בעבודה זרה כיון שאינו יכול לקבוע שמו כתקרובת עבודה זרה, ואם כן צ"ב במה נחלקו הר"ש והתוספות לגבי כלאים, שלדעת התוס' אינו יכול לאוסרם אם אינו שלו מסברא כיון שתלוי במחשבה, ולדעת הר"ש לולי הקרא היה יכול לאוסרם.

וכתב רבי עקיבא איגר (הגהות השו"ע או"ח סימן רנג סק"ו) שהנראה בביאור שורש פלוגתתם, שלדעת תוספות כל דבר שאינו אסור בלא מחשבה, אינו יכול לאוסרו כשאינו שלו, כיון שאין מחשבתו מועילה כדי לאסור דבר שאינו שלו. אמנם לדעת הר"ש יש לחלק בין הדברים, כי דוקא בעבודה זרה שהמעשה בעצמותו אינו אסור, ורק במחשבתו משוי לה לתקרובת עבודה זרה, משום כך אין מחשבתו מועילה לאסור דבר של חברו, וממילא אין כאן איסור לפנינו. משא"כ בפרה אדומה שהמלאכה בעצמותה היא הפסול, אלא שהתורה אמרה שמלאכה בלא ניחותא אינה פוסלת, בכה"ג אמרינן שכל שניחא לעושה המלאכה שוב חשובה מלאכתו גמורה וממילא נפסל במעשה

אין אדם

אוסר דבר

שאינו

שלו בדבר

התלוי

במחשבה

יום ראשון כח אייר

יבמות דף פג

המלאכה ולא במחשבה, ולכן אפילו כשאחר עושה המלאכה נפסלת הפרה. וכן לענין כלאים, וז"א הפוסל הוא עצם התערובת, אלא שכל כמה שדעתו לעקור אין זה נחשב לתערובת, וכל שמתייאש חשוב תערובת וממילא אסור מחמת התערובת. ולכן גם במסכך על גבי תבואת חבירו, הרי סוף סוף יש כאן תערובת גמורה והיה ראוי שתיאסר תבואת חבירו, ורק מכח מיעוט הכתוב אינה נאסרת.

ספק רע"א בראובן שנטל קדירת שמעון ואין דעתו להחזירה אם מותר להחזירה

במחלוקת זו תולה רבי עקיבא איגר הלכה למעשה בהלכות שבת. השולחן ערוך (שם ס"ב) פסק: כירה שהיא גרופה וקטומה, ונטל הקדירה מעליה אפילו בשבת, מותר להחזירה, כל זמן שהיא רותחת, ולא הניחה על גבי קרקע. וברמ"א הוסיף דהיינו בעודה בידו ודעתו להחזירה. ונסתפק רע"א בראובן שנטל קדירת שמעון מהכירה ועודה בידו ולא היתה דעתו להחזירה, האם מותר בחזרה. והנה אם כבר הניחה על גבי קרקע ודאי שאין מקום לספק, כי מאחר והדבר תלוי במעשה לא שייך כלל לדון שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו. אך באופן שהקדירה עודנה בידו, והאוסר בחזרה היא מחשבתו שאינו רוצה להחזירה, יש לדון אם נאמר אין אדם אוסר דש"ש, ומותר להחזיר את הקדירה.

ומוסיף רע"א שאין לדמות דין זה למה שכתב המגן אברהם (סימן שט סק"ח) שאין אדם יכול לעשות חפץ חבירו בסיס לדבר האסור, שהרי יסוד דין בסיס לדבר האסור הוא במה שמבטלו ומייחדו להיות בסיס למוקצה, וזה ודאי שאין ביכולתו לבטל חפץ חבירו להיות בסיס לדבר האסור, ואין זה שייך לדין 'אין אדם אוסר דבר שאינו שלו'.

אלא, דן רע"א, יש לתלות ספק זה במחלוקת הראשונים - התוספות והר"ש - לגבי מסכך גפנו על גבי תבואתו של חבירו. שכן העקירה מהכירה היא בעצם מעשה הנטילה, ולגבי זה לא שייך לדון שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו, והרי זה דומה למי שהניח על גבי קרקע קדירה של חבירו שכבר נתבאר שאין לדון באופן זה מדין אין אדם אוסר דבר שאינו שלו. אלא שבאופן שעודה בידו ודעתו להחזירה, אזי חסר במעשה העקירה ולא עשה עקירה גמורה. נמצא שציור זה דומה לכלאים שמעשה האיסור הוא עצם התערובת, אלא שמכל מקום באופן שאינו מתייאש מלעוקרו חסר בתערובת ואינו נאסר. וכשם שבזה נחלקו הראשונים, שלדעת התוספות בכה"ג חשוב תלוי במחשבה ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו, ולדעת הר"ש כיון שהאוסר הוא מעשה ממילא אין לדון כאן משום אין אדם אוסר דבר שאינו שלו. הוא הדין לענין חזרה בשבת, לדעת התוספות יהיה מותר להחזיר הקדירה, כיון שבדבר התלוי במחשבה אין אומרים 'אין אדם אוסר דבר שאינו שלו'. ולדעת הר"ש יהיה אסור להחזירה, כי מאחר והעוקר לא היה בדעתו להחזירה אם כן מעשה העקירה שלו היה מעשה גמור, ואסור בחזרה.

דין האו"ז שגוי שהחזיר קדירה לא אסרה ותמיהת הגר"מ אריק שאינו תלוי במחשבה

ובאור זרוע (הל' ערב שבת סוס"יח) כתב: ראיתי בבית מורי שיריליאו"ן שפעמים מתקררין השאליני"ט, ובשבת קודם המאכל מדליקין העבדים אש סמוך לקדירות כדי שיתחממו בטוב, ויש שמסלקין אותן ונותנין אותן סמוך לאש... ואפילו מתכוונים בעבור ישראל אין לחוש, דמסתמא אין הישראל רוצה בכך, שאילו ידעו שהקדירות נתקררו לגמרי לא היו מניחין לחמם אותן כלל, וכשעושין העבדים לאו כל כמיניהו לאסור על כרחנו. והביא דבריו הדרכ"מ (סימן רנג אות ו), והעתיקו המג"א (ס"ק לח).

ורבי מאיר אריק בשו"ת אמרי יושר (ח"א סימן קכט) הביא מה שביארו בדין זה שהוא מדין אין אדם אוסר דבר שאינו שלו, ותמה הגר"מ אריק מדברי התוספות הנזכרים, שאין אומרים אין אדם אוסר דבר שאינו שלו אלא בדבר התלוי במחשבה, אבל בדבר התלוי במעשה לא, ובודאי אם ישליך חלב לתוך קדירת חבירו, ייאסר. וא"כ מאי שנא הכא שאין הגוי אוסרו בבישולו, כיון שבישולו הוא מעשה. ויישב, שכיון שגוי כשמבשלו לעצמו רשאי הישראל לאוכלו בשבת, והאיסור הוא רק באופן שבישולו בשביל ישראל, ממילא חשוב איסור זה תלוי במחשבה, ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו.

ולכאורה לפי מה שנתבאר, יהיה תלוי דין זה במחלוקת הראשונים, כי לדעת התוספות אכן חשוב בכך דבר התלוי במחשבה, כיון שסוף סוף לולי מחשבה לעשותו לצורך ישראל אינו אסור, משא"כ לדעת הר"ש שדבר התלוי במחשבה היינו רק באופן שכל האיסור הוא מכח המחשבה, אך כשהאיסור הוא מכח מעשה, והמחשבה היא רק תנאי בהגדרת המעשה, אם כן כיון שסוף סוף הגוי מבשל ומחשבתו בשביל ישראל - יהיה התבטול אסור.

ביאור דעת התוספות שכנצרכת מחשבה להגדיר המעשה אין כח ביד אחר להגדירה

אמנם יש לשוב ולדון בזה ולחלק בין הדברים, שהרי באמת יש להבין לדעת התוספות מדוע חשוב הדבר 'תלוי במחשבה' הלא לכאורה צדקה סברת הר"ש ששיקר האוסר הוא המעשה, והמחשבה אינה אלא להגדיר המעשה כמעשה - וכיון שסוף סוף כך היא מחשבת האדם הפועל, מה אכפת לי אם הוא הבעלים או לא. וצריך לומר, שלדעת התוספות אין כח ביד האדם להגדיר במחשבתו את המעשה. דהיינו, בכלאים אכן לא מחשבתו אוסרת כי אם עצם התערובת, אלא שכל שחושב לעוקרו אין כאן תערובת, וסבירא להו לתוספות שמחשבת הייאוש אשר מכח חשובה התערובת כתערובת, אף היא תלויה בבעלים ואין אחר יכול לחושבה.

ומעתה, יש לדון בנידון האור זרוע, כשגוי מחזיר קדירת ישראל לאש בעל כרחו, הלא שם המעשה האוסר הוא עצם הבישול, ואם כן בין כה ובין כה יש בפנינו מעשה אוסר, אלא שהדין הוא שכל שהבישול נעשה בשביל עבו"ם אינו אסור וכשנעשה בשביל ישראל הרי הוא אסור - ולכאורה דבר זה אינו מגדיר את עצם המעשה בישול, אלא הוא תנאי צדדי שכשהמעשה בישול נעשה בשביל ישראל הרי הוא אסור וכשנעשה בשביל גוי הרי הוא מותר - ובזה אפשר לומר שגם התוספות יודו שאינו נחשב 'תלוי במחשבה' ואין שייך לדון בו משום 'אין אדם אוסר דבר שאינו שלו', וצ"ע.

"ונסתפק

רע"א

בראובן

שנטל

קדירת

שמעון

מהכירה

ועודה בידו

ואין דעתו

להחזירה,

אם נאמר

כאן 'אין

אדם

אוסר דבר

שאינו שלו'

ומותר יהיה

להחזיר את

הקדירה"

להנצחות והקדשות

נא לפנות למייל המערכת

תודה רבה!